

OSMANLILAR'DA BÂB-I MEŞÎHAT'A BAĞLI TEDKİK-İ MÜELLEFÂT VE TEFTÎŞ-İ MESÂHİF MECLİSLERİ

Murat AKGÜNDÜZ*

Osmanlılar'da II. Mahmud (1223-1255/1808-1839) devrindeki Zilka'de 1241/Haziran 1826 târîhli Vak'a-i Hayriye neticesinde Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra Süleymaniye Câmii arkasındaki Ağa Kapısı'nda faâliyetlerini sürdürmeye başlayan Bâb-ı Meşîhat (Şeyhülislâmlik) içinde zamanla çeşitli işleri görmek üzere bugünkü dâire başkanlıklarına benzeyen meclisler kurulmuştur. İlk defa 1272/1856'da şer'î mahkemelere tayin edilecek kadıları seçen Meclis-i İntihâb-ı Hükkâm ayrı bir birim olarak ayrılmış, bunları Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'îye ve Fetvâhâne izlemiştir.¹ Burada ilk

* Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi.
muratak Gunduz@hotmail.com

1 Geniş bilgi için bk. İlhami Yurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Şer'î Temyiz Kurumları (Yüksek Lisans Tezi)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1996; Esra Yakut,

inceleyeceğimiz Tedkîk-i Müellefât Meclisi ise, dînî sahada yazılan eserleri kontrol ederek basılmasına onay vermek için teşekkül etmişti. Böyle bir meclis kurulmadan önce de bazen Şeyhülislâm dînî sahada basılan kitapların kontrolü işini yürütürdü. Meselâ Sultan II. Mahmud zamanında Tevrat, İncil ve Zebûr'un Avrupa'da basılan Arapça ve Farsça tercümelerinin İstanbul'da satılmaya başlandığı duyulunca gerekli kontrolün yapılması için birer nüshası Şeyhülislâm Mekki-zâde Mustafa Âsım Efendi (ö. 1262/1846) ile İstanbul Kadısı Ca'fer Beyefendi'ye yollanmıştı. Şeyhülislâm tarafından yapılan inceleme sonucunda bu kitaplarda Müslümanların inançlarını bozabilecek yanlış ifadelerin bulunduğu kanaat getirilince 19 Şevval 1239/17 Haziran 1824'de bütün nüshalarının toplanarak Avrupa'ya gönderileceği ve kimde bulunursa yakılacağı sadrazam buyrulduyuyla İstanbul'daki kadılıklara bildirilmişti.² Şeyhülislâm dînî ve ilmî sahada en yüksek merci olarak kabul edildiğinden dolayı böyle bir görevi üzerine almıştı. Çünkü Müslümanların saf itikadlarına zarar verebilecek bir kitabın açıkça satılmasına izin veremezdi. Bu görevi daha düzenli bir şekilde yerine getirmek için de aşağıda inceleyeceğimiz meclisier kurulmuştu.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Sonrası Şeyhülislâmlık Kurumu (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2000.

- 2 Sahhaflar Şeyhi-zâde Esad Efendi, *Târih*, nşr. Ziya Yılmaz, İstanbul 2000, s.324.

A. Tedkik-i Müellefât ve Teftiş-i Mesâhif Meclisleri'nin Târihçesi ve Yapısı

Meşihat Dâiresi'nde bir alt birim olarak ortaya çıkan Tedkik-i Müellefât Meclisi'nin 1306/1889 yılında kurulduğu ve bir reis ile üç a'zâdan oluştuğu anlaşılmaktadır.³ 1316/1898-99 yılına gelindiğinde aynı meclisin genişleyerek bir reis, beş üye ve bir başkâtipten oluştuğu görülmektedir. Meclisin reisi olan Tevfik Efendi, Rumeli Kadaskerliği pâyesini taşıdığı gibi aynı zamanda şer'î mahkemelerin temyiz mercii olan Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyye'nin a'zâlığını da yapmaktaydı. Diğer a'zâların üçü Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyye, biri medrese talebeleriyle ilgilenen Meclis-i Mesâlih-i Talebe'den ve geriye kalan ikisi de müderrislerden seçilmişti. Meclisin yazışma işlerini düzenleyen başkâtip Hasan Hayri Efendi ise "bilâd-ı hamse" pâyeli bir müderristi.⁴ Ayrıca 1309/1892 yılından itibaren Kur'ân-ı Kerim'lerin incelenmesinden sorumlu olan, bir reisin başkanlığında sekiz a'zâ ve bir kâtipten oluşan "Teftiş-i Mesâhif-i Şerife Meclisi" de Meşihat teşkilâtı içinde yer almıştı.⁵ Aynı zamanda 1321/1903 yılında Maârif Nezâreti teşkilâtına bağlı olarak kurulan "Kütüb-i Dîniye ve Şer'iyye Tedkik Heyeti" de dînî kitapların ilk incelemesini yapıyordu.⁶

3 Bk. *Salnâme-i Devlet-i Osmâniye*, İstanbul 1306, s.173-174.

4 Bk. *Salnâme*, İstanbul 1312, s.222-223. Devrin pâdişâhı II. Abdülhamid (1293-1327/1876-1909), 19 Şevvâl 1320/19 Ocak 1903 târihinde re'sen sudûr ettiği bir irâdeyle Tedkik-i Müellefât Meclisi'nde görevli ulemânın maaşlarına zam yapmıştı. (Bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrâde-İlmiye, nr. 1155)

5 *Salnâme*, İstanbul 1309, s.194-207.

6 Server İskit, *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Târihine Bir Bakış*, İstanbul 2000, s.79.

23 Temmuz 1908'de II. Meşrûtiyet'in ilanından sonraki Meşihat teşkilâtında bu iki meclis birleştirilerek "Teddik-i Mesâhif ve Müellefât-ı Şer'iyye" ismini almış ve böylece dîni kitaplar yanında Kur'ân-ı Kerîmlerin de doğru bir şekilde basımı için incelenmesi vazifesini üstlenmişti. 1334/1916 yılında bu meclisin reisliğini "Mahrec" pâyeli Es'ad eş-Şakîr Efendi yapmakta, yine müderrislerden oluşan yedi a'zâ ve iki kâtip de ona yardım etmekteydi.⁷ Aslen Arap olan Es'ad eş-Şakîr Efendi, Osmanlı Meclis-i Mebûsânı'nda Akka mebûsluğu yaptıktan sonra Pâdişâh V. Mehmed Reşâd (1327-1336/1909-1918)'in 19 Receb 1332/13 Haziran 1914 târihli irâdesiyle bu göreve tayin edilmişti.⁸ Bu meclisin reisliğini yapan diğer bir meşhûr zât da Urfalı Şeyh Mustafa Safvet Efendi (1866-1950)'dir. 12 Kasım 1919'da bu göreve tayin edilen Safvet Efendi, üç yıl yakın bir süre sonra 23 Temmuz 1922'de Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye a'zâlığına getirilmişti. Aynı zât Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Urfa mebusluğu yaparken 3 Mart 1924'de hilâfetin kaldırılması için 53 arkadaşıyla beraber kanun teklifi vermişti.⁹ Böyle ilginç şahsiyetlerin reislik yaptığı bu meclis, Meşihat Dâiresi'nin 1341/1922'de kaldırılmasına kadar görevini sürdürmüştü.

7 *İlmiye Salnâmesi*, İstanbul 1334, s.146.

8 *Cerîde-i İlmiye*, I/2 (Şa'ban 1332), s.50. Meşihat Dâiresi'nin resmî mecmuası olan *Cerîde-i İlmiye* 1914-1922 yılları arasında yayınlanmış ve yüksek seviyeden medrese ilmini yayan bir dergi olarak telakki edilmiştir. (Bk. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1999, s.201)

9 Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, İstanbul 1980, IV-V, 255.

B. Tedkik-i Müellefât ve Teftiş-i Mesâhif Meclisleri'nde Kitap Kontrolü

Öncelikle dînî sahada basılmak istenen bir kitap için Maârif Nezâreti'ne başvurulur, oradan Bâb-ı Meşihat'a yazı gönderilerek görüşü sorulurdu. Gelen yazının havâle edildiği Tedkik-i Müellefât Meclisi kitap hakkındaki kanaatini özel bir deftere kaydederdi. Bugün İstanbul Müftülüğü içinde hizmet veren Meşihat Arşivi'nde bu meclise âit iki defter mevcuttur. Bu defterlerdeki kayıtlara göre kitap kontrolünün nasıl yapıldığı hakkında seçtiğimiz örnekleri aşağıda sunacağız.

Aydın vilâyetinde vergi müdürlüğü yapan Ferid Efendi, felsefeye dâir yazdığı *Hall-i Mes'ele-i Tabîat* adlı risâlesini önce Maarif Nezâreti'ne takdim etmiş, oradan havâle edildiği Tedkik-i Müellefât Meclisi'nin yaptığı inceleme sonucunda 4 Şa'ban 1318/27 Kasım 1900 târîhli kararda, eserde âlemin yapısı hakkında eski ve yeni filozofların görüşlerinin özetlendiği ve dîne aykırı bir husus ihtivâ etmediğinden tashihine itina edilmek şartıyla neşrinin câiz olduğu belirtilmişti.¹⁰ Burada söz konusu olan eser, felsefeye dâir olduğundan dînî inançlarla ters düşmemesi için Şeyhülislâmlıktan onay alma gereği duyulmuştu.

Son devir Osmanlı ulemâsından Mehmed Zihni Efendi (1845-1913)'nin meşhur ilmihali *Ni'met-i İslâm* hakkında da Tedkik-i Müellefât Meclisi'nin 6 Zilka'de 1321/24 Ocak 1904 târîhli mütâlaası sonucunda basılmasının uygun

¹⁰ Bk. Meşihat Arşivi, *Tedkik-i Müellefât Defterleri (TMD)*, nr. 2, sayfa numarası belirtilmiyor.

olduğu kararına varılmıştı.¹¹ Aynı târihte Mehmed Zihni Efendi Maârif Nezâreti'nde kitap tedkîki yapan Encümen-i Teftiş ve Muâyene'nin reisliğini yapmaktaydı. Böyle önemli bir görevin başında olsa bile yazdığı eser Bâb-ı Meşihat'tan görüş alındıktan sonra neşredilmişti. Zira *Ni'met-i İslâm* bir ilmihal olduğu için bütün Müslümanların açıp okuyacağı bir başucu kitabı mahiyetindeydi. Eserde yanlış bir hükmün yer almaması için iyice incelendikten sonra basılmasına izin verilmişti.

Bazen Tedkîk-i Müellefât Meclisi'nin kitapçılarda bulunmasına cevâz vermediği eserlere de rastlanıyordu. Meselâ Posta ve Telgraf Nezâreti'nden Maârif Nezâreti'ne, oradan Şeyhülislâmlığa gönderilen *Muhicetü'l-Ulemâ* adlı matbû eser, Ehl-i Sünnet'e muhâlif fikirler ileri sürerek Şîa mezhebini savunduğundan toplatılmasına karar verilmişti.¹² Osmanlı Devleti'nin eskiden beri mücâdele ettiği İran'ın resmî mezhebini savunduğu için bu kitabın serbestçe satılmasına müsâmaha gösterilemezdi. Yine neşrine izin verilmeyen Binbaşı Ali Cevad Bey'in yazdığı *Numûne-i Târih-i İslâm* adlı eserin muhtevâsında okuyanlara yanlış fikirler telkin edebilecek ifâdelerin bulunduğu zikredilmişti.¹³

Sadece ilmî gerekçelerle neşrine izin verilmeyen diğer bir kitap, Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nde

11 Bk. *TMD*, nr. 2. *Ni'met-i İslâm* yeni harflerle tek cild (İstanbul 1957, 1971) ve eski harflerle iki cild (Diyarbakır 1974) olarak yeniden basılmıştır. Cumhuriyet döneminde yazılan bütün ilmihallerin kaynağı olan önemli bir eserdir. Müellifi hakkında geniş bilgi için bk. Ahmet Turan Aslan, *Son Devir Osmanlı Âlimlerinden Mehmed Zihni Efendi: Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*, İstanbul 1999.

12 *TMD*, nr. 2, 28 Şevvâl 1320/28 Ocak 1903 târihli karar.

13 *TMD*, nr. 2, 24 Şevvâl 1321/14 Ocak 1904 târihli karar.

müdürlük yapan Sava Paşa (ö. 1315/1897)'nin İslâm Hukuku'nun temel esaslarına dâir yazdığı *Etude sur la Théorie du Droit Musulmane* (I-II, Paris 1902) adlı eserinin Türkçe'ye yapılan ilk tercümesidir. Eserin ilk cildini Fransızca'dan çeviren Abdurrahman Âdil Bey, basım ruhsatı için önce Maârif Nezâreti'ndeki Encümen-i Teftiş ve Muâyene'ye başvurmuş, orası uzun bir incelemeden sonra görüş almak için Tedkîk-i Müellefât Meclisi'ne havâle etmişti. Aradan bir buçuk yıla yakın bir süre geçtikten sonra meclis reisi Hâlis Efendi, mütercim Abdurrahman Âdil Bey'e, eserde bulunan görüşlerin hangi kitaplara dayandığını belirten nakillerinin bulunmadığını söyleyerek neşrine izin vermemişti. O sırada Paris'de bulunan Sava Paşa ile haberleşmek de mümkün olmadığından müellifin bütün gayretleri boşa gitmişti.¹⁴ Bu örnekte dipnot belirtmeme gibi ilmî bir gerekçe için yayın ruhsatı alınamadığı ortaya çıkmaktadır. Ancak daha sonra Sava Paşa'nın bu eseri *İslâm Hukukunun Nazariyatına Dâir Bir Etüd* adıyla Baha Arıkan tarafından Türkçe'ye tercüme edilerek Diyanet İşleri Başkanlığı'nca basılmıştır (I-II, Ankara 1955-56). Böylece Abdurrahman Âdil Bey'in yarım kalan teşebbüsü gerçekleşmiştir.

Öte yandan bazı durumlarda özel kişilerin Meşihat Dâiresi'ne mürâcaatıyla zararlı yayınlar hakkında tedbir alınabiliyordu. II. Meşrûtiyet'in ilanından sonra oluşan hürriyet havasıyla İslâm'ın temel esaslarına muhâlif yayınlar yapan Abdullah Cevdet (1869-1932)'in *İctihad* mecmuası pek çok şikâyete sebep olmuştu. Bu mecmua yazarlarından Kılıç-zâde Hakkı Bey'in *İtikâd-ı Bâtıla'ya*

14 Bk. Osman Ergin, *Türk Maârif Târîhi*, İstanbul 1977, I-II, 698. Sava Paşa'nın yine İslâm Hukukuna dâir yazdığı *Le Droit Musulman Expliqué* (Paris 1896) adlı bir eseri daha vardır.

İlân-ı Harb adlı risâlesini okuyan Mühendishâne subaylarından Mülâzım-ı Sâni (Teğmen) Osman, 8 Şevvâl 1331/28 Ağustos 1913'de Bâb-ı Meşihat'a başvurarak gerekli tedbirin alınmasını istemişti. Tedkik-i Müellefât Meclisi de yaptığı inceleme sonucunda, İslâmiyet aleyhine fikirler ileri süren bu risâle ve müellifi hakkında Fetvâhâne'den fetvâ alındıktan sonra mahkemeye müracaat edileceği söylenmişti.¹⁵

Rusya'daki Kazan Türkleri'nin liderlerinden Musa Cârullâh (1875-1949)'ın yazdığı *Rahmet-i İlâhiye Burhanları*, *İnsanların Akîde-i İlâhiyelerine Bir Nazar*, *Uzun Günlerde Rûze* ve *Kavâid-i Fikhiye* adlı eserler de Müslümanların inançlarını bozduğu gerekçesiyle bizzat Şeyhülislâmlık tarafından Dâhiliye Nezâreti'ne şikâyet edilerek nüshalarının toplanması istenmiş, ancak bu başvuru reddedilmişti. Eserlerinin serbest kalması üzerine Musa Cârullâh, Meşihat'ın fetvâsına artık itibar etmediğini söylemişti.¹⁶

II. Meşrûtiyet'ten sonra Tedkik-i Müellefât Meclisi ile birleştirilen Teftiş-i Mesâhif-i Şerife Meclisi'nde ise matbaada basılacak Kur'an-ı Kerîmler gözden geçirilirdi. Başlangıçta Meşihat Dâiresi Kur'an-ı Kerîm basımına izin vermiyordu. Hatta Sultan Abdülmecid (1255-1277/1839-1861) 25 Muharrem 1269/8 Kasım 1852 târihli irâdesiyle matbû mushaf-ı şerîflerin yasaklanmasını emretmişti.¹⁷ Ancak İranlılar'ın İstanbul'daki Vâlîde Hanı'nda gizlice bastıkları mushafların yaygınlaşması ve Fransa'da basılan Hâfız Osman (ö. 1110/1698) hatlı yazıları silik çıkmış bir

15 Sadık Albayrak, *Türkiye'de Din Kavgası*, İstanbul 1973, s.70-72.

16 Sadık Albayrak, *Türkiye'de Meşihat Şeriat Tarikat Kavgası*, İstanbul 1994, I, 22-23.

17 Bk. BOA, İrâde-Dâhiliye, nr. 16207.

mushafın serbestçe satılması üzerine 1291/1874 yılında dönemin bakanlar kurulu olan Meclis-i Vükelâ'nın kararıyla, tashîhine itina edilmek şartıyla Matbaa-i Âmire'de Kur'ân-ı Kerîm basılabileceği belirtilmişti. Meclis-i Vükelâ tarafından bu işi yürütmekle görevlendirilen meşhûr müverrih ve devlet adamı Cevdet Paşa (1823-1895), Şeker-zâde Mehmed Efendî'nin nesih hattıyla yazdığı mushafı esas alarak basım faâliyetini başlatmıştı.¹⁸ Bu işle meşgul olan matbaalar çoğalınca da bunların bastığı mushafı incelemek üzere Meşihat Dâiresi içinde Teftîş-i Mesâhif-i Şerîfe Meclisi adlı bir birim ortaya çıkmıştı. Buna göre bir matbaacı, bastığı mushafı önce Meşihat Dâiresi'ne gönderecek, oradan izin çıktıktan sonra kitapçılarda satılabilecekti. Hatta Matbaacı İsmail Hakkı adlı bir zât, bastığı mushafın incelenmesinin iki yılı bulduğunu söyleyerek üst mercilere başvurmuş ve sonunda Sadrazam Cevad Paşa (1851-1900)'nın Meşihat'a yolladığı 27 Cemâziye'l-âhir 1309/28 Ocak 1892 târihli yazıyla gerekenin yapılması istenmişti.¹⁹

Yine aynı meclisin aldığı başka bir kararda, Matbaa-i Osmâniye tarafından basılan İmam Hasan Rızâ Efendi (1849-1920) hattıyla yazılı 1200 mushafın mühürlenerek iâde kılındığı zikredilmektedir.²⁰ Bu kadar çok sayıda mushaf hakkında karar verilmesi kolay bir iş değildi. Ancak Müslümanların, Kur'ân-ı Kerîmleri hatasız bir şekilde okuyabilmesi amacıyla her türlü titizlik

18 Cevdet Paşa, *Tezâkir*, nşr. Cavid Baysun, Ankara 1986, IV(40. Tezkire), 128-129.

19 Meşihat Arşivi, *Teftîş-i Mesâhif Defterleri*, nr. 1, sayfa numarası verilmiyor. Burada aynı meclise âit bir defter daha bulunmaktadır.

20 *Teftîş-i Mesâhif Defterleri*, nr. 1, 18 Receb 1318/12 Kasım 1900 târihli karar.

gösterilmişti. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîmlerin düzgün bir şekilde okunmasını sağlamak için yazılan tecvîd kitapları da bu mecliste incelenirdi. Meselâ Çengelköy Rüşdiye Mektebi Muallimi Nûri Efendi'nin çocuklar için yazdığı *Tecvîd-i Sehîl li Füyûzât-ı Etfâl* adlı risâlenin Teftîş-i Mesâhif Meclisi'nde incelendikten sonra basılabileceği zikredilmişti.²¹

Basın-yayın işlerinin serbestlik kazandığı II. Meşrûtiyet devrinde kabul edilen 16 Temmuz 1909 târihli matbûât kânunu gereğince mushaf basımı yapmak isteyen bir kişinin İstanbul'da Meşihat Dâiresi'nden, vilâyetlerde ise müftî ve nâibler ile maârif meclisinden izin alması gerekiyordu.²² Ayrıca son Şeyhülislâm Mehmed Nûri Medenî Efendi (1859-1927) zamanında Meşihat Mektûbî Kalemî'nde çalışan hattât Mehmed Abdülaziz Efendi (1871-1934), Mısır hükümetinin talebi üzerine Kur'ân-ı Kerim yazması için 1922'de Kâhire'ye gönderilmişti. Bir senede mushafın yazımını ve tezhîbini tamamlayan Abdülaziz Efendi, Mısır'daki Müslümanların düzgün bir Kur'ân-ı Kerim nüshasına sahip olmasını sağlamıştı.²³ Bunun yanında, Meşihat Dâiresi'nin Afrika'daki Müslüman milletlerin ihtiyâcı olan elifbâ ve Kur'ân cüzlerini bile İstanbul'dan göndermesi gerektiği bir temennî olarak ifâde edilmişti.²⁴ Osmanlı Devleti'nin hilâfet telakkisi doğrultusunda Meşihat Dâiresi bilhassa dünyanın neresinde olursa olsun Müslümanlara cüz

21 *Teftîş-i Mesâhif Defterleri*, nr. 1, 5 Rebiü'l-evvel 1312/6 Eylül 1894 târihli karar.

22 İskit, *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri*, s.92.

23 İbnü'l-Emîn Mahmud Kemal, *Son Hattatlar*, İstanbul 1955, s.72.

24 Bk. Mehmed Ali Münîr, "İsmail Gaspranski Bey'e...", *Sırât-ı Müstakîm*, II/52 (1327), s.410.

yollayarak Kur'an öğreniminin kolaylaştırılması hususunda kendisini sorumlu hissediyordu.

Sonuç

İncelediğimiz iki meclisin de II. Abdülhamid devrinde kurulması, pâdişâhın her türlü neşriyâtı kontrol altına alma amacına yönelik olarak düşünülebilir. Çünkü bir taraftan Maârif Nezâreti'ndeki Encümen-i Teftiş ve Muâyene'de gerekli inceleme yapılmakta, basılacak kitap dinle ilgiliyse ikinci bir aşama olarak Bâb-ı Meşihat'a gönderilmekteydi. Bu şekilde Müslümanların zihinlerini karıştıracak bir eserin basımı engellenmiş oluyordu. Günümüzde bu faaliyet "sansür" olarak nitelendirilse de o devirde faydalı olduğu şüphesizdir. Osmanlı Devleti gibi geniş sınırlara sahip bir memlekette dînî sahada gelişigüzel yayın yapılmasına tabî ki izin verilemezdi. Diğer yandan, her zaman okunan Kur'ân-ı Kerîmlerin doğru bir şekilde basımı için Teftiş-i Mesâhif Meclisi çok önemli bir görev üstlenmişti. Çünkü İslâmiyetin ana kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in basımı, en çok dikkat edilmesi gereken bir husustu.

Bugün Diyanet İşleri Başkanlığı içinde hizmet veren Mushaf İnceleme Kurulu, Meşihat Dâiresi'ndeki Teftiş-i Mesâhif Meclisi'nin işlevini görmektedir. Aynen Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi bu kurulun onaylayarak mühürlediği mushaflar geçerli olmaktadır. Ayrıca Dînî Yayınlar Dâire Başkanlığı'nın yayınlayacağı kitaplar, Din İşleri Yüksek Kurulu'nun kararıyla basılmaktadır. Böylece Meşihat Dâiresi'nde Tedkik-i Müellefât Meclisi'nin

yürüttüğü faaliyeti andıran bir hizmet günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları örneğiyle sürdürülmüş olmaktadır.